

NAZWY DRZEW W ŚLĄSKIEJ TOPONIMII

Słowa tematyczne: onomastyka kulturowa, etnolingwistyka, toponimia, baza motywacyjna, kategoryzacja

1. PRZEDMIOT BADAŃ

Nazwy drzew jako baza toponimiczna były już przedmiotem opisu onomastycznego¹, współczesne metodologie związane z językoznawstwem kulturowym i językowym obrazem świata pozwalają jednakże na nowo przyjrzeć się tej tematyce. Opis języka bowiem (w tym także jego warstwy onimicznej) jest także opisem sposobu myślenia jego użytkowników, odbiciem intelektualnego i emocjonalnego stosunku człowieka do określonych fragmentów rzeczywistości pozajęzykowej (Tokarski, 2001, s. 343). Znaczenie słowa to nie wierne odzwierciedlenie rzeczywistości, ale świadome uwydatnienie tych cech obiektu, które wydają się użytkownikowi ważne, a pomniejszenie lub odrzucenie innych (Tokarski, 2001, s. 345).

Nomina propria są odzwierciedleniem wyższego poziomu rozwoju psychicznego oraz społecznego całej ludzkości. Dzięki nim precyzujemy, dowartoścujemy i emocjonalnie oswajamy wybrane fragmenty rzeczywistości, głównie materialnej. Co więcej, nazwy własne potrafią „wchłaniać”, syntetyzować, a następnie przenieść to wszystko, co wiemy o nazwanym desygnacie. Z czasem mogą się stać bardzo pojemne treściowo (Kosyl, 1983, s. 14).

Przedmiotem zainteresowania uczyniłam 1571 nazw geograficznych Śląska pochodzących od 22 baz motywacyjnych określających nazwy gatunkowe² drzew. Opisywane makrotoponimy i mikrotoponimy wybrane zostały ze „Słownika

¹ Z klasycznej literatury onomastycznej znane są artykuły dotyczące baz nazw gatunków drzew (por. Makarski, 2006, s. 57–100; tu obszerna literatura przedmiotu).

² Pojęcia „gatunek” używam w znaczeniu potocznym, gdyż według systematyki gatunkiem jest np. *sosna właściwa*, a nie *sosna*. W niniejszym artykule nie uwzględniam nazw krzewów, typu: *łozą, głóg, jarząb, kalina, jałowiec, leszczyna*.

etymologicznego nazw geograficznych Śląska” (Rospond (red.), 1970; Borek, Rospond (red.), 1985–1986; Borek (red.), 1988; Sochacka (red.), 1991–2014) i uzupełnione wynikami badań własnych.

2. DRZEWA W KULTURZE REGIONU

2.1. Znaczenie drzew w gospodarce i budownictwie Śląska

Bogactwo lasów we wczesnym średniowieczu było wielkie. Na obszarze całej Słowiańszczyzny drewno było surowcem wykorzystywanym do wyrobu większości narzędzi i służyło ludności we wszystkich okolicznościach życia codziennego (Hołubowicz, 1956, s. 165). W dawnym Opolu, na terenie Ostrówka, odnaleziono ślady wykorzystywania drzew w produkcji przedmiotów codziennego użytku i w budownictwie w X–XII w. Materiałem były zarówno drzewa iglaste: sosna, modrzew, jodła, cis, świerk, jak i liściaste: dąb, jesion, wiąz, buk, klon, brzoza, olcha, wierzba, topola, grab, brzoza, lipa, osika. Drewno sosnowe, świerkowe i jodłowe było używane głównie do budowy domostw, ulic i podwórz, poza tym wykorzystywane do produkcji narzędzi pracy, sprzętu domowego czy dzieł sztuki (Hołubowicz, 1956, s. 167–168).

Zalesienie Polski było niegdyś o 50% większe niż dziś. Nic więc dziwnego, że w nazwach geograficznych pojawiły się określenia lasów, borów, puszczy oraz poszczególnych gatunków drzew występujących na tym terenie.

2.2. Lecznicze właściwości drzew

Drzewa miały dla miejscowej ludności szczególną wartość ze względu na właściwości lecznicze. Można tu przywołać najczęstsze sposoby wykorzystywania ich w medycynie ludowej.

Wywar i napar z liści brzozy białej (*Betula verrucosa* Ehrh.) na Śląsku Opolskim był lekarstwem na dolegliwości wątroby, zapalenie pęcherza moczowego i reumatoidalne zapalenie stawów. Wiele zastosowań w lecznictwie miał dąb szypułkowy (*Quercus robur* L.): wywar z kory dębowej pomagał na gorączkę i brak łaknienia, a kąpiel w wywarze leczyła guzki krwawnicze, źle gojące się rany, wole i dur brzuszny. Szczególnie skutecznymi środkami leczniczymi na rozmaite choroby płuc były wywary z kory wierzby purpurowej (*Salix purpurea* L.) lub kruchej (*Salix fragilis* L.). Naparu z młodych liści tej wierzby używano do leczenia zimnicy, a także myto wywarem z kory głowę zarażoną łupieżem. Wywar z liści wierzby wiciowej (*Salix viminalis* L.) działał też przeciwgorączkowo. Bardzo cenionym drzewem była od zawsze lipa drob-

nolistna (*Tilia cordata* Mill.): wywar z jej kwiatów leczył kaszel, gorączkę, grypę i działał napotnie. Używano go także jako składnika mieszanki leczącej niedokrwistość, a nawet reumatyzm. Na Opolszczyźnie wykorzystywano też inne drzewa liściaste: spożywano wywary z liści buka zwyczajnego (*Fagus sylvatica* L.) w celu leczenia przepukliny, a przy ropnych chorobach skóry używano zmiądzzonych liści olszy czarnej (*Alnus glutinosa* L.) (Półtorak, 1989, s. 69–95).

Właściwości lecznicze wykazywały również drzewa iglaste. Młode pędy jodły pospolitej (*Abies alba* Mill.) i świerka pospolitego (*Picea abies* L.) były surowcem do produkcji nalewek alkoholowych, którymi nacierano stawy przy reumatyzmie. Poza tym nalewki z młodych pędów i szyszek świerka oraz sosny zwyczajnej (*Pinus silvestris* L.) pito w leczeniu gruźlicy i kaszlu. Żywicy świerkowej używano także do okładów powstrzymujących krwawienia z ran oraz przy złamaniach i zwichnięciach (Półtorak, 1989, s. 69–95).

Kiedy nie wystarczały racjonalne metody leczenia, sięgano po metody magiczne: wiele rytuałów uzdrowień zawierało reguły magiczne, pomagało też okadzanie domów suchymi ziołami, kąpiel w wywarze z tych roślin itp.

2.3. Drzewa w sferze rytualno-religijnej

Drzewo w kulturze ludowej od zawsze traktowano jako niewyczerpalne źródło życia, dające ludziom nadzieję nieśmiertelności i stanowiące pomost między światem ludzkim a światem boskim (Simonides, 1988, s. 219). Od starożytności drzewo było:

[...] teofanią, obrazem kosmosu, symbolem życia, punktem centralnym świata, alegorią ciągle odradzającej się natury. Nigdy żadne drzewo nie było ubóstwiane ze względu na nie samo, lecz ze względu na to, co ono oznaczało i co objawiało. Pod jego postacią kryje się rzeczywistość duchowa, jest napełnione „świętymi” mocami (Forstner, 1990, s. 151).

Drzewa były dla śląskiej ludności centralnym punktem wielu rytuałów. Dąb, reprezentant wszystkich drzew, uważany był za świątynię bogów, miejsce sacrum. Zdrowe liście dębu przynosiły szczęście, zapewniały dostatek i urodzaj, dawały siłę i zdrowie, a także stałość, moc i potęgę. Rózgi, klepki i drzewka dębowe wykorzystywano w wielu rytuałach związanych z Bożym Narodzeniem, Wielkim Piątkiem, narodzinami dziecka czy ślubem. Siedliskiem bóstw była także lipa, więc ścięcie tego drzewa uważano za największy grzech. Drzewo lipowe unieszkodliwiałał upiory, wampiry, wilkołaki i diabła, zabezpieczało przed czarami i czarownicami, sadzono je więc na grobach żołnierzy i przed domami, a gałązki lipowe wtykano w zboże. Brzozę uznawano za symbol młodości i życia. Wsuwano jej pędy w ziemię na polach, by przynosiła obfite zbiory, ozd-

biano nią też domostwa w Boże Ciało i Zielone Świątki. Jedlina była symbolem wszechświata, drzewem rajskim, drzewem znajomości dobra i zła, symbolem życia, siły i mocy. Zawieszano ją pod sufitem i nazywano *światem* (Simonides, 2007, s. 222–224). W kulturze ludowej znane są też właściwości magiczne osiki i topoli — w czasie zarazy stawiano na granicach wsi i gospodarstw krzyże osikowe, a zmarłemu, aby nie stał się wampirem, wbijano w serce osikowy kołek. Kotki wierzbowe z palmy poświęconej w Niedzielę Palmową łykano, by zapobiec chorobom gardła (Półtorak, 1989, s. 100).

Śląskie opowieści potwierdzają, że drzewa zawsze były bliskie człowiekowi, rozumiały go i nawet z nim rozmawiały (Simonides, 2010, s. 111). Jeszcze na początku XX w. na Śląsku Opolskim wierzono, że w każdym drzewie, w każdej roślinie zaklęte są złe lub dobre duchy, które mogą człowiekowi pomagać lub szkodzić (Półtorak, 1989, s. 49).

3. NAZWY DRZEW MOTYWUJĄCE ŚLĄSKIE TOPONIMY

W nazewnictwie śląskim toponimy pochodzące od nazw drzew tworzone są najczęściej w procesie onimizacji odpowiednich apelatywów (bez wykładników nazwotwórczych). Baza motywacyjna tych toponimów jest zróżnicowana formalnie. Spotyka się podstawy rzeczownikowe singularne, pluralne, collectiva i konstrukcje sufiksalne (także przymiotnikowe) oraz wyrażenia przymikowe.

3.1. Nazwy drzew w formie singularnej

W nazewnictwie śląskim częste są toponimy motywowane apelatywami nazywającymi gatunki drzew liściastych, takimi jak: *brzost* 'Ulmus montana, gatunek wiązu' SJPDor I 694 (*iuxta Brozta villa* 1175)³; *brzoza* 'Betula L., drzewo z rodziny brzozowatych' SJPDor I 694 (*Brzoza* 1967; *Prsesa* 1245); *buk* 'Fagus, drzewo z rodziny bukowatych' (*Bug* 1830; *Bucke Gr.* 1951); *dąb* 'Quercus, drzewo z rodziny bukowatych', też 'drewno dębowe, dębina', gw. również 'owoc dębu' SJPDor II 35⁴ (*Domb, dąb* 1721; *Damb* 1299); *jasion*||*jasień* 'jesion, Fraxinus, drzewo z rodziny oliwkowatych' SJPDor III 405 (*Jasień* 1594; *Gassen* 1321); *jawor* 'Acer pseudoplatanus, drzewo z rodziny klonowa-

³ W nawiasie podaję pierwsze znane zapisy toponimów (wraz z datą) w oryginalnej pisowni źródłowej.

⁴ W prasłowiańszczyźnie występowały dwa spokrewnione ze sobą leksemy: *dǫbъ 'dąb, Quercus' i *dǫbrъ 'dąb, las dębowy' (por. SEBor 110–111), stąd obecność w nazwach apelatywów będących realizacjami obu tych rdzeni, np. *dąbrowa*.

tych' SJPDor III 353 (*Jauer* 1242; *Jawor* 1787); *lipa* 'Tilia, drzewo z rodziny lipowatych' SJPDor IV 152 (*Lypa* 1261; *Leipe* 1680); *osina* 'Populus tremula, osika, drzewo z rodziny wierzbowatych' SJPDor V 1125 (*Ossina* 1282; *Ossyna* 1234); *orzech* 'drzewo lub krzew wydający owoce otoczone twardą łupiną', też 'owoc tego drzewa lub krzewu' SJPDor V 1103 (*Orech* 1277); *wierzba* 'Salix, drzewo lub krzew z rodziny wierzbowatych' SJPDor IX 1068 (*Auf der Wierzba* 1723).

Mniej liczną grupę stanowią toponimy motywowane przez apelatywy nazywające gatunki drzew iglastych, takie jak: *cis* 'Taxus baccata, drzewo lub krzew z rodziny cisowatych' (*Cziss* 1836); *jodla* 'Abies, drzewo z rodziny jodłowatych' SJPDor III 427 (*Jodla teich* 1925–1942); *świerk* 'Picea, drzewo z rodziny sosnowatych' SJPDor VIII 1347 (*Świerk* 1558), por. też zaginiony wyraz *świerkla 'świerk' (*Świerkla* 1862).

3.2. Pierwotne collectiva od nazw drzew

W nazwach geograficznych bardzo często kreator podkreśla cechę zbiorowości podstawy oznaczoną formantem -'e < psł. *-bje, charakterystycznym dla nazw roślin lub innych rzeczowników nieżywotnych (por. Habrajska, 1990, 1995; Habrajska, Witczak, 1994; Kreja, 1988; Radwańska, 1993). W podstawach nazw geograficznych Śląska możemy spotkać staropolskie formacje typu: *brzezie* 'las brzożowy' SStp I 170 (*Briese* 1783; *Die Briesche* XIX w.); *bucze* 'buki, las bukowy' SL I 189, cytaty z XVII w. (*Bucze* 1668; *die Bische* 1779); *dębie*||*dąbie* (< *dqbbye) 'dęby, las dębowy, dąbrowa' SPsł IV 189 (*Dambie* 1925–1942; *Dombie* 1925–1942, dziś *Dębie*); *grabie* 'graby w lesie, grabina' SStp VII 482 (*Grabie* 1722); *jaworze : *jawor* (silvam Dombrowa dictum *Iaworze* 1679; *Jaworse* ok. 1300); *lipie* 'lasek lipowy' SStp IV 51 (*Lipie* 1925–1942; *Lippie* 1925–1942); *olsze* 'gaj, lasek olszynowy' SStp V 571 (*Olsche, Olszy* 1925–1942; *Olsche, Olsche Wiese* XIX w.); *osie : *osa* 'osika, osina' SXVI XXIII 99 (*Osie* 1722); *rokicie : *rokita* 'Salix repens, krzew z rodziny wierzbowatych' SJPDor VII 1029 (v. *Rokize* 1324; *Rokicie* 1853); *sośnie* : *sosna, sośnia* SStp VIII 337 (*Sośnie* 1830; *Sosnie* 1886); *świercze : *świerk* (*Świercze* 1925–1942); *wierzbie* : stp. *wierzbie, wirzbie* 'zarośla wierzbowe' SStp X 188 : *wirzba* 'wierzba' (*Wierzbie* 1723; *Viribe* ok. 1300). Wielu tych apelatywów nie notują słowniki języka polskiego, ale na podstawie nazw topograficznych można — przez analogię do znanych wyrazów pospolitych — odtworzyć ich formę i znaczenie (por. Jakus-Borkowa, 1985, s. 153–160).

3.3. Formy pluralne nazw drzew

Obok form kolektywnych mających formę liczby pojedynczej rodzaju nijakiego występują formacje pluralne z końcówką *-y||-i⁵*, np.: *buki* : *buk* (*Buki* 1925–1942); *cisy* : *cis* (*An dem Czissy* 1925–1942; *Cisze, Ciesze* 1925–1942); *jesiony* : *jesion* (*die Ieschane* XIX w.). W materiale śląskim pojawiły się też hybrydy z niemiecką końcówką *-en*, będącą wykładnikiem liczby mnogiej, co widać na przykładach: *Buken* : *buk*; *Grabinen* : *grabina*; *Die Ifken, Die Ufken* (!) XIX w. : *iwka*. Nazwy pluralne określają mnogość, podczas gdy nazwy kolektywne — zbiorowość traktowaną jako monolityczna całość.

3.4. Apelatywy sufiksalne oznaczające zbiorowość

Skupiska drzew o określonym gatunku są sygnalizowane również przez takie sufiksy, jak:

-ina||-yna, np. *brzezina* ‘brzozy w lesie’, też ‘drzewo brzożowe’ SStp I 170 (*Brzezina* 1223; *Bresna* 1175); *buczyna* ‘las, zagajnik bukowy’, też ‘drewno bukowe’ SJPdor I 702 (*Buczyna* 1912; *Butzyna* 1925–1942); *bukowina* ‘las bukowy, buczyna’ SStp I 176 (*Bucovina* 1263; *Bukowina* 1620); *dębina* ‘dęby stojące albo już ścięte’ SStp II 49, ‘las dębowy lub skupisko dębów’, też ‘drewno dębowe’ SJPdor II 116, SGŚ VII 33 (*Dembina* 1836; *Dembine, Dembine Strach* XIX w., dziś *Dębiny*); *grabina* ‘grabry w lesie’ SStp II 482, ‘grab’, ‘drewno grabowe’, też ‘las grabowy, zarośla grabowe’ SJPdor II 1269 (*Grabina* 1285; *Grabina* 1679); *jedlina* ‘jodła, też w znaczeniu zbiorowym’ SStp III 147, ‘jodła, czasem świerk’, ‘drewno jodłowe, czasem świerkowe’, ‘las jodłowy’ SJPdor III 367 (*In der Jedlina* 1587; *Jedlina Teich* 1925–1942); *lipina* ‘lipy w lesie, las lipowy’ SStp IV 51 (*Lippene* 1426, dziś *Lipiny*); *olszyna* ‘las, gaj olszowy’ SStp V 571, ‘las lub zarośla olszowe’, też ‘drzewo olszowe’ SJPdor V 975 (*Olsyna* ok. 1300; *Olschyna, Olssyna* 1723); *sośnina* ‘las, zagajnik sosnowy’, też ‘sosna’ i ‘gałąź, gałęzie sosny’ SJPdor VIII 505 (*Sośnina* 1776; *Sosnina* 1820; *Sossnina* 1886); *świerczyna* ‘świerk pospolity, też w znaczeniu zbiorowym’ SStp IX 63 (*Swierczyna* 1925–1942; *Die Schwierczyna* 1870); *topolina* ‘gaj topolowy; topola’ (*Topolina* XIX w.; *Topoline* 1830); *wierzbina* ‘wierzba’, ‘gałązki wierzbowe’, też ‘gąszcz wierzbowy, zarośla wierzbowe’ SStp X 188 (*Die Wiersebine* 1793; *Wirbina* 1844);

-owa, np. *dąbrowa* ‘las dębowy, dębina’, od XIII w. także ogólnie ‘las liściasty’ SEBOR 110 (*Dambrowa* 1268; *Dembrowa* 1746);

⁵ Wśród form pluralnych tego typu zdarzają się nazwy familijne, utworzone od antroponimów odarbalnych: *Buk* (SSNO 1396), *Cis* (SSNO 1136), *Gruszka* (SSNO 1366), *Jablonka* (SSNO 1402).

-ówka: gw. śl. *brzozówka* 'las brzozowy' SGŚ III 60 (*Brzozówka* 1900; *Brzozowka* 1845); *dąbrówka* 'zarośla dębowe' SStp II 43, gw. śl. *dąbrówka* 'ścieżka przez las dębowy' SGŚ VII 4, por. też ap. *dąbrówka* 'Ajuga, roślina z rodziny wargowych' (*Dombrowka* XIX w.; *Dombrowka Bach* 1951); *grabówka* 'niewielki las grabowy' SStp II 482 (*Grobówka* 1743; *Grabowka* 1687/88); może też analogicznie: **bukówka* : *buk* (*Bukowka* 1925–1942); **lipówka* : *lipa* (*Lipowka* 1925–1942); **olszówka* : *olsza* (*Olschowka* 1925–1942; *Olszówka* 1951); **sosnówka* : *sosna* (*Sossnowka* 1723; *Sosnówka* 1925–1942)⁶;

-nik: np. gw. śl. *buczник* 'młody las bukowy', także 'zarośla' SGŚ III 77 (*Buczник* 1951; *Buczник* 1925–1942); *brzeźnik* 'las brzozowy' SStp I 170, też gw. śl. *brzoźnik* 'młody las brzozowy' SGŚ III 60 (*Briesnick* 1908; *Brzeźnik* 1951); *chojnik* 'lasek sosnowy': *chojna* SStp I 245 (*Honig*, *Honik* 1845); *dębnik* 'lasek dębowy' SStp II 49, 'las dębowy', 'kora dębowa' SJPdor II 117, gw. śl. *dębnik* 'las dębowy lub skupisko dębów' SGŚ VII 34 (*Dambnik*, *dombnik* 1925–1942); *dąbrownik* 'obszar pokryty dąbrowami' SJPdor II 36 (*Dąbrownik*||*Eichenteich*||*Dombrownik* 1939, dziś *Dąbrownik*||*Dąbrowniak*); *lipnik* 'gaj lipowy' SW II 747 (*Lippnick* 1845; *von Lipnik* 1731); *wierzbnik* 'teren porośnięty wierzbami', 'zarośla wierzbowe' SStp X 188 (*Wierzbnik* 1951); pozostałe podstawy apelatywne rekonstruuję na zasadzie analogii semantyczno-słowotwórczej: **jasiennik* : *jasień*, *jesion* 'jesion' (*Jasiennik* 1951); **jawornik* : *jawor* (*Jabornik* 1723; *Wiese w Jaworniku* 1788); **rokitnik* : *rokita*, por. też *rokitnik* '*Hippophaë*, roślina z rodziny rokitnikowatych' SJPdor VII 1029 (*Rokitnik* 1925–1942; *Rokitnik* 1951); **świernik* : gw. *świr*, *świer* 'świer' SGPKar V 366 (*Swiernik* 1925–1942; *Świernik* 1925–1942), por. też *świernia* 'spichlerz' SWil II 1682;

-niak, np. *dębniak* 'las dębowy', też 'miód pitny z beczki dębowej' SJPdor II 117 (*Dębniak*||*Ziebendorfer* 1951); *brzeźniak* 'zarośla z młodych brzóz, zagajnik brzozowy', też 'drewno, gałęzie młodych brzóz' SJPdor I 691 (*Am Brzesniokteich* 1925–1942); także rekonstruowane **brzeziniak* : *brzoza* (*Brzeziniok Teich* 1925–1942); **lipniak* : *lipa* (*Lipniok* 1862); **wierzniak* : *wierzba* (*Wierzniak Teich* 1925–1942; *Wierzniok* 1862);

-isko, sufiks sygnalizujący zbiorowość, jak w apelatywach *rżysko*, *ściernisko*⁷: gw. śl. *brzozowisko* 'las brzozowy' SGŚ III 60 : *brzozowy* lub *brzoza*, z suf. *-ow-isko* (*Auff dem Brzewowiska* 1925–1942); **dębisko* : *dąb* (*Dębiska* 1830); **grabisko* : *grab* (*Grabiska* 1575);

-ica: gw. *dębica* 'dębowy gaj' SL I 420, 'młody dąb' SWil I 219, gw. śl. *dębica* 'owoce dębu, żołędzie' SGŚ VII 33 (*Dambice Teich* XIX w., dziś *Dębica*).

⁶ W niektórych wypadkach sufiks ten może pełnić funkcję dzierżawczą, por. nazwiska: *Brzoza* (SSNO 1391), *Grab* (SSNO 1398), *Buk* (SSNO 1396) itd.

⁷ Sufiks ten może też pełnić funkcje augmentatywne.

W przypadku nazw geograficznych trudno jest jednoznacznie określić, czy podane sufiksy są pochodzenia apelatywnego, a omówione nazwy powstały od istniejących — znanych lub zaginionych — apelatywów, czy też nazwy są derywatami słowotwórczymi. Brakuje pełnych opracowań słownikowych, które pozwoliłyby dokonać takiego rozstrzygnięcia. Niektóre toponimy zostały zaklasyfikowane do grupy odapelatywnych tylko na zasadzie analogii słowotwórczo-semantycznej, gdyż w nazewnictwie terenowym zachowało się wiele archaicznych struktur i znaczeń, których nie znajdzie się ani w słownikach, ani w tekstach, także gwarowych (por. Mrózek, 1998, s. 236).

3.5. Apelatywy sufiksalne oznaczające wielkość obiektów

Wśród nazw wykorzystujących bazy oznaczające gatunki drzew na szczególną uwagę zasługują toponimy zdrobniałe, odnoszące się do desygnatów małych i młodych, z charakterystycznymi sufiksami:

-ek: *buczek* 'mały, młody buk', też 'kij bukowy' SJPDor I 701 (*Buczek* 1864; *Buczek*, *Buczok* 1830); *dąbek* 'młody dąb' (*Dumbke* 1925–1942, dziś *Dąbki*); *jaworek* 'zdr. od jawor' SJPDor III 353 (*za Jaworka Felde* 1925–1942; *Jaworek* alio nomine Henrici villa 1207); a także nienotowane w słownikach: *cisek : *cis* (*Czissek* 1925–1942) i *jasinek : *jasień* (*Jazynek*, *Jasinek* 1925–1942);

-ka: *brzózka* 'zdr. od brzoza' SJPDor I 695 (*die Briske* XIX w.); *lipka* 'mała, młoda lipa' SJPDor V 154, por. też *lipka* 'Galium aparine, roślina przytulia czepna' SKarł III 38 (*der Lipka* 1723; *Lipka* 1797);

-ec: *dębiec* 'młody dąb', też 'kij dębowy' SSStp II 49; gw. śl. 'mały, młody dąb' SGŚ VII 33, (*Dębiec* 1951; *Dorf Tampz* 1287, dziś *Dębiec*).

Sufiksy zdrabniające dołączane są też do nazw określających zbiór drzew i wtedy oznaczają młody lub niewielki las, np. **-ka:** *brzezinka* : *brzezina* (*Breschinke* ok. 1300; *Brzezynka* 1470); *grabinka* : *grabina* (*Grabinka* 1925–1942; *Grabinka* 1951); *świerczynka* : *świerczyna* (*Sevierczinka* 1925–1942) i *lipinka* : *lipina* (*Die Lipintke* 1925–1942, dziś *Lipinki*).

Jak wynika z przedstawionego materiału, człowiek podkreślał niewielkie rozmiary poszczególnych drzew (np. *Buczek*, *Jasinek*, *Lipka*) oraz obszarów leśnych (np. *Bucznik*, *Brzeźnik*, *Grabinka*), a także okazywał swój stosunek emocjonalny wobec nich, tworząc nazwy zdrobniałe.

3.6. Apelatywy sufiksalne o charakterystyce jakościowej

Nazwy własne pełnią dwojaką funkcję: oznaczają obiekt w terenie i charakteryzują go. Nazwy zawierające przymiotnik mówią o występowaniu na danym obszarze pewnej cechy, bardzo często są to określenia lasów, odwołujące się do

nazw gatunkowych drzew, np. *bukowy*, *brzozowy*, czyli z przewagą buków lub brzoź. Zdarza się też, że nazwy przymiotnikowe powstały w wyniku elipsy jednego członu i zastępują zestawienie rzeczownika z przymiotnikiem, np.: *Brzozowa*, zamiast *Droga Brzozowa; *Brzozowskie*, zamiast *Pole Brzozowskie.

Wśród omawianych toponimów możemy wyróżnić derywaty przymiotnikowe z następującymi sufiksami:

-ow-: *brzozowy* (*Brzessowa* 1652; *Brassowe* XVIII w.; także w zestawieniach: *Bresowi Jasd*, *Brzozowiasz* 1277 : *brzozowy jaz*; *Brzozowy Las* 1722); *bukowy* (*Bukowy* 1951; też w zestawieniu *Bukowy Groń* 1951); *dębowy* (*Dambowa* ok. 1300); *dąbrowy* 'dębowy': psł. *dąbrъ 'dąb, las dębowy' SEBor 111, też gw. śl. 'zrobiony z dębowego drewna; dębowy' SGŚ VII 4 (*Die Dombrawy* 1747; *dombrowy* 1925–1942; też w hybrydalnym zestawieniu: *Der Domerawe Acker* XVIII); *grabinowy* : *grabina* (w zestawieniu *Grabiny Dół* 1951); *olszowy* (*Olschowa* 1783; *Die Olzowen* 1769–71; również w zestawieniach: *Olszowy Potok* 1830; *Olschowy Dolek* 1925–1942); *sosnowy* (w zroście *Sosnowigrundt* 1925–1942); *osowy* : *osa* 'osika' (w zroście *Osowylas* 1925–1942); *osikowy* (*W osikowym* 1925–1942); *świerkowy* (tylko w zestawieniu *Schwierkowa Poremba* 1925–1942);

-n-: *olszynny* : *olszyna* (*Olszynny Staw* 1525); *osiczny* : *osika* (*Osiczne* 1830); *wierzbny* : *wierzba* (*de Wirbno* 1282; *Wyrbna* 1300);

— z formantem paradygmatycznym: *dębi* 'dębowy' : *dąb* (*Dambie* 1925–1942, *Dombie* 1925–1942, dziś *Dębie*; też w zroście *Dambogóra* 1925–1942 i hybrydalnym zestawieniu *Wald Dembie* 1925–1942); *grabi* 'grabowy' : *grab* (*Grabia* 1951); *sośni* 'sosnowy' SStp VIII 337 (*Sośnia* 1951; *Sośnia* 1951); *osiczy* : *osika* (w eliptycznym *Osiczy Mały* 1776).

3.7. Wyrażenia przyimkowe oznaczające miejsce, ruch i kierunek

Poznając rzeczywistość, umysł ludzki lokalizuje obiekty w przestrzeni. Przestrzeń tę wyznacza relacja desygnatu wobec innych desygnatów (Grzegorzczkova, Szymanek, 2001, s. 482). Stąd w nazwach pojawiają się konstrukcje syntaktyczne z użyciem wyrażen przyimkowych, oznaczających lokalizację obiektów lub przemieszczanie się wobec nich w przestrzeni. Rozróżnienia między tymi dwiema grupami można dokonać dzięki obserwacji związków rządu między przyimkami i rzeczownikami⁸.

Miejsce obiektów w przestrzeni oznaczają przyimki **pod**, **za** + N i **na**, **przy**, **w** + Msc: *pod* (*Pod Buczyną* 1723; *Pod Bukowinami* 1951); **na** (*Na Jedlinie* 1951; *Na olszy* 1925–1942); *przy* (*Przy Brzozie* 1951; *Przy brzymach* 1925–

⁸ W toponimii część wyrażen przyimkowych ulega substancytywizacji (np. *Podolszyna* — trudno określić, która forma była pierwotna: *Pod Olszyną* czy *Pod Olszynę*).

–1942, por. gw. *brzym* ‘modrzew’; *Przy Lipce* 1951; *Při Lip’u* 1956; *Przy Lipie, też Ku Lipie* 1939; *Při olšu* 1956); w (*W Brzeziu* 1723; *W osikowym* 1925–1942); *za* (*Za Dambinom* 1925–1942; *Za Lippoky* 1925–1942).

Nazwy kierunkowe oznaczające ruch i przemieszczanie się wobec obiektów w przestrzeni wyrażają konstrukcje z przyimkami **do**, **od** + D, **ku** + C, **na**, **pod**, **za** + B: *do* (*Do Dęba* 1951; *Do Grabu* 1925–1942; *do Olszynki* 1925–1942); *ku* (*Ku Buczyna* 1925–1942; *Ku dwiema sosną* 1925–1942; *Ku Olšu* 1956; *Ku Yrbu* 1956); *od* (*od hranicze Dombrowskey* 1637); *na* (*Na Dombrowa* 1925–1942; *Na dambina* 1925–1942; *Na grabowka* 1925–1942; *Na Olszyna* 1723); *pod* (*Pod dęby* 1925–1942; *Podjedły* 1925–1942; *Pod Lipie* 1961; *Podschine* XIX w., dziś *Podosina*; *Pod Topol* 1925–1942); *za* (*Za dąbrowem* 1925–1942; *Za Dębnik* 1925–1942; *Za Oschinke* 1925–1942; *za lipki* 1925–1942).

Trudne do zinterpretowania są konstrukcje, w których ze względu na formę fonetyczną nie można rozróżnić przypadku, np.: *Podbrzezina* 1925–1942; *Pod dambica* (*dąbica*) 1925–1942; *Pod Dambie* 1925–1942; *Pod Lipa* 1852; *Podlipi genannt* 1788.

Dyskusyjny jest problem odczytywania funkcji przyimków niemieckich występujących przy toponimach polskich, szczególnie w kartotece „Flurnamen”, tworzonej przez Niemców bezpośrednio w terenie w latach 1925–1942 w celach germanizacyjnych. Przykładowo: zapis *Auf dem Grabsku* może oznaczać jednowyrazową nazwę rzeczownikową, która w „Słowniku etymologicznym nazw geograficznych Śląska” została zrekonstruowana jako *Grabsko*, lub wyrażenie syntaktyczne *Na Grabsku* (lokalizujący przyimek niemiecki z Dativem). Omawiany materiał pokazuje, iż w mikrotoponimii w przypadku nazw tego typu słuszniej jest założyć strukturę wyrażenia przyimkowego (*Na Grabsku*).

W materiale z niemieckimi przyimkami prawie wszystkie przykłady oznaczają miejsce i łączą się z Dativem, niekiedy potwierdza to forma rodzajnika niemieckiego, por.: **an**, pol. *na*, w, *przy*: *An der Dambina* 1925–1942; *An der Brzezinauer Grenze* 1925–1942; *An der Dombrowkaer Grenze* 1925–1942; **am** = *an dem* ‘na, w, przy’: *Am Grabczok* 1925–1942; *Am Dombrowkaer Wage* 1925–1942; *Am Brzezina Walde* 1925–1942; *Am Brzesniokteich* 1925–1942; *am Buckowiec* 1925–1942; *An dem Czissy* 1925–1942; **auf** ‘na, do’: *Auf der Dambina* 1925–1942; *Auf dem Grabsku* 1723; *Auf der Bukowina* 1925–1942; *Auf der Wierzba* 1723; *Auff dem Brzezowiska* 1925–1942; **im** = *in dem* ‘w’: *Im Brzezina Felde* 1925–1942; *Im Dombrowa Felde* 1925–1942; *Im Jäschiner Grunde* 1925–1942; **in** ‘w’: *In Brzezine* 1925–1942; *In der Brzezinka* 1925–1942; *In der Dombrowa* 1925–1942; *In Dambnik* 1925–1942; *In Jedlowe* 1925–1942; *In Lipie* 1925–1942; *In der Olszyna-Wiesen* 1925–1942; *In der Olschinki* 1925–1942; *In Wierschie||Wierzbie* 1925–1942; **unter** ‘pod’: *Unter Grabie* 1925–1942; *Unter dem Dombnik* 1723; *unter Dambka* 1723.

Niektóre zapisy mogły być zniekształcone przez administrację niemiecką. Interesujące są przykłady, w których w jednej nazwie pojawiają się przyimek polski i niemiecki: *Unter za Brzezina* 1925–1942; *Im pod Dambnik Felde* 1925–1942. Mogłyby one stanowić dowód na to, że tylko jeden z przyimków tworzy nazwę, ale przecież w nazewnictwie polskim też pojawiają się podwójne wyrażenia przyimkowe, w których jeden z przyimków stanowi element członu substantywizowanego, np. *Za Podlesie* 1951.

4. ODARBONALNE NAZWY NIEMIECKIE

Niewiele możemy znaleźć nazw niemieckich wykorzystujących apelatywy singularne (np. *Eyche* 1410, pol. *Dąbrowno*) czy wskazujące na kolektywność (np.: *Erlicht* 1951 < *Erlicht* 'zbiorowisko olch'; *Kieferich* 1951 < *Kieferich* 'zbiorowisko sosen'). Najbardziej interesujące jednak dla badań kontrastywnych są charakterystyczne dla języka niemieckiego złożenia. W zdecydowanej większości są to elementy zawierające nazwę gatunku drzewa i człon określany (*Grundwort*), który oznacza nazywany obiekt (górze, rzekę, łąkę, las, itp.):

Berg : niem. *der Berg* 'górze', np.: *Aspen Berg* 1894 : świniem. *aspa*, *die Espe* 'osika', pol. *Osiczno*; *Birkberg* 1887 : niem. *die Birke* 'brzoza', pol. *Brzeźnik*; hybr. *Briese Berg* 1951, pol. *Brzezinka*; *Buchberg* 1949 : niem. *die Buche* 'buk', pol. *Świrczyna*; *Eich Berg* 1951 : niem. *die Eiche* 'dąb', pol. *Dębie*; hybr. *Jeschona Berg* 1925–1942, pol. *Jesiona*; *Kieferberg* 1951 : niem. *die Kiefer* 'sosna', pol. *Sosenka*;

Wald : niem. *der Wald* 'las', np.: hybr. *Der Birkenwald Brzezina* 1925–1942, pol. *Brzezina*; hybr. *Am Brzezina Walde* 1925–1942, pol. *Brzezina*; *Buchwalde* 1951, pol. *Bucze*; hybr. *Der Dambina Wald* 1925–1942, pol. *Dębina*; *Eichenwald* 1951, pol. *Tworkowski Las*; oboczne *Grabitz Bach*||*Wald Bach*||*Buchenbach* 1951, pol. *Grabica*; hybr. *Grabinawald* 1814, pol. *Grabina*; *Tannewaldt* 1666/1667 : niem. *die Tanne* 'jodła', pol. *Jodłowice*;

Vorwerk : niem. *der Vorwerk* 'folwark', np.: hybr. *Vorwerk Brzezina* 1925–1942, pol. *Brzezina*; *Vorwerk Bocke* 1951, pol. *Buk*; *Eichfuhrwerk* 1736, pol. *Dębiczka*; *Erlachvorwerk* 1887 : niem. *die Erle* 'olcha', pol. *Jarząbków*; *Lindenvorwerk* 1845 : niem. *die Linde* 'lipa', pol. *Lipno*, też *Lipy*;

Hof : niem. *der Hof* 'dwór, majątek', np.: *Buchenhof* 1951, pol. *Grabie*; *Eichenhof* 1845, pol. *Hajkowiec* (*Eichenhof*); *Tannenhof* 1951, dziś *Jodłowek*;

Graben : niem. *der Graben* 'rów', np. hybr. *Bristaue-Graben* 1951 : *brzost*, pol. *Brzostawa*; *Eichen-Graben*, *Pech-Graben* 1951, pol. *Dębia*; *Erle Graben* 1951, pol. *Olszak*; *Fich Graben* 1951 : niem. *die Fichte* 'świerk', pol. *Świerczynka*; hybr. *Grabownitze Graben* 1951, pol. *Grabownica*; hybr. *Geschen-*

-*Graben* 1951, pol. *Jasień*; *Der Olschinegraben*, też *Der Erlengraben* 1925–1942, pol. *Olszyna*;

Bach : niem. *Bach* 'potok', np.: *Birkenbach* 1951, pol. *Brzeźnica*; hybr. *Bresnicabach* 1925–1942, pol. *Brzeźnica*; *Buchenbach*||*Wald Bach*; hybr. *Grabitz Bach* 1951, pol. *Grabica*; *Büke Bach* 1951, pol. *Bukowa*; *Dombrówka Bach* 1951, pol. *Dąbrówka*; *Erlen Bach* 1951, pol. *Olchowiec*; *Espen-Bach* 1951 : niem. *Espe* 'osina, osika', pol. *Osinka*; hybr. *Jeschonabach* 1925–1942, pol. *Jesionna*; *Ulmenbach a. Konradswaldauer* 1952–56 : niem. *die Ulme* 'wiąz', pol. *Przyleski Potok*, też *Wiązownia*, *Wiązowina*;

Wiese : niem. *die Wiese* 'łąka', np.: hybr. *Die Bresincken Wiesen* 1747, pol. *Brzezinka*; *Eichwaldwiesen* 1951, dziś *Nyskie*; hybr. *Dambrowawiesen* 1925–1942, pol. *Dąbrowa*; *Elswiese* 1951 : dniem. *die Else* 'olcha', pol. *Olszyny*; *Erlwiese* 1951, pol. *Pławniowskie Łąki*; hybr. *Grabok-Wiese* 1925–1942, pol. *Grabak*; *Leipwiese* 1951, pol. *Lipiny*; *Olschina wiesen* 1925–1942, pol. *Olszyna*; *Olsinkawiesen* 1925–1942, pol. *Olszynka*;

Teich : niem. *der Teich* 'staw', np.: *Aspen Teich* 1951, pol. *Osikowy Staw*; *Birk-Teich* 1951, dziś *Grabek*; hybr. *Brzeziniok Teich* 1925–1942, pol. *Brzeziniak*; *Buchteich* 1951, pol. *Krępina*; hybr. *Dombrowa-Teich* 1723, pol. *Dąbrowa*; *Erlenteich* 1951, pol. *Olszak*; hybr. *Grabownize Teich* XVIII w., pol. *Grabownica*; *Jedlina Teich* 1925–1942, pol. *Jedlina*; *Leip Teich* 1951, pol. *Lipnik*, też *Lipowy Staw*; *Weissbuchen-Teich* 1951 : niem. *die Weissbuche* 'grab', pol. *Brzezina*; hybr. *Wirbitz Teich* 1951, pol. *Wierzbiec*;

Grund : niem. *der Grund* 'pole', 'dół, dolina', np.: *Buchengrund* 1951, dziś *Książkowice*; *Eschengrund* 1951 : niem. *die Esche* 'jesion', dziś *Piaskowiec*; *Eichgrund* 1951, pol. *Miejski Las*;

Busch : niem. *der Busch* 'zagajnik, lasek', np.: *Eichbusch* 1951, pol. *Dębiak*; *Erlenbusch* 1951, dziś *Trzyjanówek*; *Kieferbusch* 1951, dziś *Jaczkowski Las*;

Bruch: niem. *das Bruch* 'trzęsawisko, łęg', por. też *der Bruch* 'złamanie, zgięcie, pęknięcie', np.: *Erlenbruch* 1951; hybr. *Olsche Bruch* 1951, pol. *Olszanica*;

Au : niem. *die Au(e)* 'niwa, pole', np.: *Nieder Eichau, Ober Eichau* 1736, pol. *Dębowina*; *Fichtenau* 1951, pol. *Świerczyniec*; *villa Lindenau* 1666/67, pol. *Lipienica*, też *Lipowa*;

Hübel : niem. *der Hübel* 'wzgórze, pagórek', np.: *Buchhübel* 1951, pol. *Bukówiec*; *Fichtighübel* 1951, pol. *Smreczyna*; *Tannhübel* 1951, pol. *Gozdnica*;

Hau : niem. *der Hau* 'wyrąb; las do wyrębu', np.: *Lindhau* 1951, pol. *Lipinki*; *Tannenhau* 1951, pol. *Sosnowiec*;

Feld : niem. *das Feld* 'pole', np.: *Birkenfeld* 1783, pol. *Brzózki*; hybr. *Das Bukowiner Feld* 1805, pol. *Bukowina*; *Dombrowafeld* 1925–1942, pol. *Dąbrowa*;

Eichsfeld 1951, pol. *Dębniki*; *Tannenfeldt* 1784, pol. *Podlesie*; *Lindenweg* 1951, pol. *Lipinki*;

Weg : niem. *der Weg* 'droga', np.: *Fichtig Weg* 1993, pol. *Świerkowa Ścieżka*; *Erlheegenweg* 1951 : *hegen* 'pielęgnować, ochraniać', *der Hegenwald* 'rezerwat przyrody', pol. *Pustelnik*.

Często drugi człon onimu niemieckiego jest określeniem nazywanego obiektu, co potwierdzają polskie odpowiedniki, np. *Fichtig Weg*, pol. *Świerkowa Ścieżka*; *Eichgrund* 1951, pol. *Miejski Las*. Dowodów dostarcza też materiał źródłowy, np.: nazwa *Erlenbruch* (: *das Bruch* 'trzęsawisko, łąg'), pol. *Olszynki*, określa bagniste zarośla, a *Lindenberg*, pol. *Lipowiec*, to nazwa góry. W wielu wypadkach pierwotne znaczenie mogło się jednak zatrzeć, stąd nie zawsze możemy znaleźć taką prostą zależność. Część nazw zmieniła też swój status z mikrotoponimów na toponimy, co też wpłynęło na rozmycie się znaczeń.

5. REKONSTRUKCJA JĘZYKOWEGO OBRAZU ŚWIATA ZWIĄZANEGO Z NAZWAMI DRZEW

Jak wykazują badania nad JOS (por. Marczevska, 2002), drzewa mają wielkie znaczenie w języku i kulturze. Badania etnologiczne potwierdzają, że oprócz postawy poznawczo-interpretacyjnej człowieka (drzewo jako element krajobrazu) i postawy gospodarskiej (drzewo jako źródło surowca) można wyróżnić postawę mityczno-religijną (drzewo jako ucieleśnienie mocy Kosmosu) (Marczevska, 2002, s. 221). Niewiele jest dowodów tej ostatniej w materiale onomastycznym, ale tezę o magicznej funkcji drzew mogą potwierdzać nazwy typu: *Hexen-Eiche* 1951 : niem. *die Hexe* 'wiedźma, czarownica'; *Sebyneche* ok. 1300 : *Siebeneichen* 'siedem dębów'. Znane są wierzenia wielu ludów związane z dębem, w wierzeniach ludu śląskiego dąb również zajmuje ważne miejsce. W omawianych przykładach znaczenie magiczne podkreśla liczba *siedem* i nazwanie obiektu *Dębem Czarownic*, gdyż według wierzeń śląskich czarownice utykały zeschnięte liście dębu w domach gospodarzy, którym życzyły, „aby dostatek, gospodarz i jego dzieci tak schły, jak te liście” (Simonides, 2007, s. 223).

Ważne w rekonstruowaniu kategoryzacji świata jest rozróżnienie między taksonomią naukową a potoczną. W polu wyrazowym nazw drzew można wyróżnić sześć poziomów etnobiologicznych: poziom rangi naczelnej (np. *roślina*), form życia (np. *drzewo*), poziom pośredni (np. *drzewo iglaste*, *drzewo liściaste*), poziom rodzajów potocznych (np. *dąb*, *wierzba*) i poziom gatunków potocznych (np. *dąb szypułkowy*, *wierzba płacząca*) (Lakoff, 2011, s. 12–55). Tkwiące w podstawach nazw geograficznych wyrazy toponimiczne z pola nazw drzew potwierdzają tezę amerykańskiego antropologa B. Berlina, że nazwy z pola ro-

dzajów potocznych są poziomem bazowym. Pojedynczo pojawiają się nazwy dotyczące poszczególnych gatunków pospolitych, jak *iwa*||*Eibe*||*Ige* czy *rokita*, lecz wyrazów z poziomu form życia jest niewiele (por. pochodzące od wyrazu *drzewo*||*Baum*: *Neu Driebitz* 1951, dziś *Drzewce Małe*, też *Drzewce Kolonia*; *Drzewienny* 1652 : gw. *drzewienny* ‘drewiany’; *Holzberg* 1951 : niem. *das Holz* ‘drzewo, drewno’; *Bäumel-Berg* 1950 i n. : niem. *der Baum* ‘drzewo’), a nazw z poziomu rangi naczelnej nie ma wcale.

Frekwencję poszczególnych baz odarbalnych przedstawia tabela.

Frekwencja poszczególnych baz odarbalnych

	Wyrazy toponimiczne	Liczba toponimów
1.	<i>dąb</i> <i>Eiche</i>	416
2.	<i>brzoza</i> <i>Birke</i>	243
3.	<i>olcha</i> <i>Erle</i>	159
4.	<i>buk</i> <i>Buche</i>	135
5.	<i>lipa</i> <i>Linde</i>	122
6.	<i>grab</i> <i>Weissbuche, Hainbuche</i>	104
7.	<i>sosna</i> <i>Kiefer, Kien</i>	76
8.	<i>osina, osa</i> <i>Aspe, Espe</i>	47
9.	<i>wierzba</i> <i>Weide</i>	46
10.	<i>świerk</i> <i>Fichte</i>	43
11.	<i>jodła, jedla</i> <i>Tanne</i>	39
12.	<i>jasień, jasion</i> <i>Esche</i>	38
13.	<i>cis</i> <i>Eibe</i>	23
14.	<i>jawor</i> <i>Ahorn</i>	22
15.	<i>topola</i> <i>Pappel, Zitterpappel</i>	14
16.	<i>rokita</i>	10
17.	<i>brzoza</i> <i>Ulme</i>	9
18.	<i>orzech</i>	8
19.	<i>iwa</i> <i>Ige, Eibe</i>	7
20.	<i>choja</i>	4
21.	<i>modrzew, brzym</i>	3
22.	<i>klon</i>	3
	RAZEM	1571

Najczęściej występujące w toponimach bazy odarbonalne to *dąb*, *brzoza*, *olcha* i *buk*. Na podstawie frekwencji tych baz można stwierdzić, że zbiory te należą do poziomu podstawowego kategoryzacji, a zarazem są prototypowymi nazwami drzew.

Analiza słowotwórcza nazw i apelatywów będących ich podstawami pozwala na sformułowanie szerszych wniosków na temat kategoryzacji i konceptualizacji świata. Istotną cechą, pozwalającą człowiekowi uchwycić otaczającą go rzeczywistość, jest kolektywność — zauważalne jest to, co liczne. Ważną cechą przedmiotów jest także ich wielkość: w materiale występują sufiksy zdrobniające, które dodatkowo mogą być nośnikami znaczenia emocjonalnego. Często sufiksy i całe komponenty słowotwórcze odnoszą się do nazywanego obiektu, cecha ta jest szczególnie charakterystyczna dla nazewnictwa niemieckiego. Typowe dla języka polskiego jest natomiast wykorzystywanie do charakteryzacji obiektu formacji przymiotnikowych. W obu językach widoczne są tendencje do lokalizowania obiektów w przestrzeni za pomocą formacji przyimkowych.

Największa wśród nazw pochodzących od określeń roślin liczba toponimów utworzonych od nazw gatunków drzew jest dowodem na to, że drzewa zajmowały w świadomości miejscowej ludności szczególne miejsce, a przez swoje znaczenie poznawcze, użytkowe i magiczne były przez śląską ludność wyjątkowo pozytywnie wartościowane.

ŹRÓDŁA

- SEBor — W. Boryś. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Wyd. Literackie, 2005.
- SES — F. Sławski. Słownik etymologiczny języka polskiego. T. I–V. Kraków: TMJP, 1952–1982.
- SGPKar — J. Karłowicz. Słownik gwar polskich. T. I–VI. Kraków: AU, 1900–1911.
- SGŚ — B. Wyderka (red.). Słownik gwar śląskich. T. I–XIII. Opole: Wyd. Instytutu Śląskiego, 2000–2012.
- SJPDor — W. Doroszewski (red.). Słownik języka polskiego. T. I–X. Warszawa: PWN, 1958–1968.
- SL — S. B. Linde. Słownik języka polskiego. T. I–VI. Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów, 1807–1814.
- SPsł — F. Sławski (red.). Słownik prasłowiański. T. I–VIII. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974–2001.
- SStp — S. Urbańczyk (red.). Słownik staropolski. T. I–XI. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–IJP PAN, 1953–2003.
- SW — J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.). Słownik języka polskiego. T. I–VIII. Warszawa: nakładem prenumeratorów, 1900–1927.
- SWil — A. Zdanowicz (red.). Słownik języka polskiego. T. I–II. Wilno: wyd. staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda, 1861.
- Wall — S. Wallis. Stanisława Wallisa zielnik roślin leczniczych i magicznych. Oprac. Z. Brachaczek. Chorzów: Muzeum w Chorzowie, 1995.

LITERATURA

- Borek, H. (red.) (1988). Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. T. IV. Warszawa–Wrocław: PWN.
- Borek, H., Rospond, S. (red.) (1985–1986). Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. T. II–III. Warszawa–Wrocław: PWN.
- Forstner, D. (1990). Świat symboliki chrześcijańskiej. Przeł. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Turzyński. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Grzegorzycowa, R., Szymanek, B. (2001). Kategorie słowotwórcze w perspektywie kognitywnej. W: J. Bartmiński (red.), Współczesny język polski. Lublin: Wyd. UMCS.
- Habrajska, G. (1990). Kolektywne nazwy typu *brzezie, sośnie* w południowo-wschodniej Polsce. Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, 36, s. 87–93.
- Habrajska, G. (1995). Collectiva w języku polskim. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Habrajska, G., Witczak, K. T. (1994). Słowiańskie kolektywa drzewne na *-bje* i ich indoeuropejska geneza. Rocznik Sławistyczny, 49, cz. 1, s. 31–39.
- Hołubowicz, W. (1956). Opole w wiekach X–XII. Katowice: Wyd. Śląsk.
- Jakus-Borkowa, E. (1985). Wyrazy „odzyskane” z toponimii. Słupskie Prace Humanistyczne, 5, s. 153–160.
- Kosyl, C. (1983). Forma i funkcja nazw własnych. Lublin: UMCS.
- Kreja, B. (1988). Zagadnienie polskich kolektywnych nazw miejscowych typu *Brzezie, Pustkowie*. Gdańskie Studia Językoznawcze, IV, s. 41–82.
- Lakoff, G. (2011). Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle? Przeł. M. Buchta, A. Kotarba, A. Skucińska. Kraków: Universitas.
- Makarski, W. (2006). Nazwy najpopularniejszych drzew w Polsce jako baza toponimiczna, Roczniki Humanistyczne, LVI, z. 6, s. 57–100.
- Marczewska, M. (2002). Drzewa w języku i kulturze. Kielce: Wyd. Akademii Świętokrzyskiej.
- Mrózek, R. (1998). Nazwy terenowe. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), Polskie nazwy własne. Encyklopedia. Warszawa–Kraków: Wyd. IJP PAN, s. 231–257.
- Półtorak, Z. (1989). Lecznictwo ludowe rodzimej ludności Opolszczyzny. Opole: Instytut Śląski.
- Radwańska, B. (1993). Problemy klasyfikacji nazw miejscowych z sufiksem **-bje*. Zeszyty Naukowe WSP im. Powstańców Śląskich w Opolu. Filologia Polska, 31, s. 55–60.
- Rospond, S. (red.) (1970). Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. T. I. Warszawa–Wrocław: PWN.
- Simonides, D. (1988). Od kolebki do grobu. Śląskie wierzenia, zwyczaje i obrzędy rodzinne w XIX wieku. Opole: Instytut Śląski.
- Simonides, D. (2007). Mądrość ludowa. Dziedzictwo kulturowe Śląska Opolskiego. Wrocław: PTL.
- Simonides, D. (2010). Dlaczego drzewa przestały mówić? Ludowa wizja świata. Opole: Wyd. Nowik.
- Sochacka, S. (red.) (1991–2014). Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. T. V–XVI. Opole: Instytut Śląski.
- Tokarski, R. (2001). Słownictwo jako interpretacja świata. W: J. Bartmiński (red.), Współczesny język polski. Lublin: Wyd. UMCS, s. 343–370.

SUMMARY

THE NAMES OF TREES IN SILESIAN TOPONYMY

The paper deals with geographical names in Silesia deriving from the names of tree species. An analysis of the names derived from appellatives, allows for a reconstruction of the categorization methods of the world, anthropological conceptualization, and a popular image of reality. Name creators choose names derived from the appellatives which are for certain reasons important and valuable for them, from the existing collection of names. For example, the following names of trees and shrubs become a productive toponymic base: *oak*, *birch*, *alder*; they belong to the basic categorization level and are important for the rural community due to their usable and practical significance (in construction and economy), as well as medicinal and ritual-religious significance. Suffixes, fulfilling the function of creating new words and names, indicate the methods of categorization; they draw attention to categories such as collectivity (e.g. *Dębie*, *Buken*), size (*Brzezinka*, *Grabinka*), description of the object (*Lipica*, *Birkberg*), place and direction (*Na Jedlinie*, *Do Dęba*).

Key words: cultural onomastics, ethnolinguistics, toponymy, motivational base, categorization